

УДК 378.1:656

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНЬОЇ ГАЛУЗІ

© Созикіна Г.С.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Інформація про автора:

Созикіна Ганна Сергіївна: ORCID: 0000-0001-8759-7003; annals@mail.ru, викладач кафедри іноземних мов, Харківський національний автомобільно-дорожній університет; вул. Ярослава Мудрого, 25, м. Харків, 61002, Україна.

У статті розглянуто специфіку соціальної відповідальності майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі. Акцентовано увагу на різноманітності поглядів на феномен соціальної відповідальності в наукових джерелах. Незважаючи на відсутність загальноприйнятого підходу до визначення сутності соціальної відповідальності, наголошено, що вона посідає вагомe місце в системі цінностей життєвих орієнтацій особистості. Уточнено сутність поняття соціальної відповідальності фахівців галузі як інтегративної якості особистості, що визначає її поведінку на основі усвідомлення і прийняття соціальних норм і цінностей, знань про соціальну відповідальність, права і обов'язки, здатності оцінювати наслідки і результати власних дій. Наголошено на необхідності підвищення рівня соціальної відповідальності фахівців галузі у зв'язку з критичним станом вітчизняних доріг. Окреслено напрями формування зазначеної якості через різні форми навчальної і суспільної діяльності студентів, використання активних методів, упровадження в процес освіти новітніх технологій.

Ключові слова: майбутній фахівець, автомобільно-дорожня галузь, соціальна відповідальність, формування, особливості.

Созыкина А. С. «Особенности формирования социальной ответственности будущих специалистов автомобильно-дорожной отрасли»

В статье рассмотрена специфика социальной ответственности будущих специалистов автомобильно-дорожной отрасли. Акцентировано внимание на многообразии взглядов на феномен социальной ответственности в научных источниках. Несмотря на отсутствие общепризнанного подхода к определению сущности социальной ответственности, отмечается, что она занимает важное место в системе ценностных ориентаций личности. Уточнена сущность понятия социальной ответственности специалистов отрасли как интегративного качества личности, которое определяет ее поведение на основе осознания и принятия социальных норм и ценностей, знаний о социальной ответственности, правах и обязанностях, способности оценивать последствия и результаты собственных действий. Отмечена необходимость повышения уровня социальной ответственности специалистов отрасли в связи с критическим состоянием отечественных дорог. Определены направления формирования указанного качества посредством использования различных формы учебной и общественной деятельности студентов, активных методов, внедрения в процесс образования современных технологий.

Ключевые слова: будущий специалист, автомобильно-дорожная отрасль, социальная ответственность, формирование, особенности.

Sozykina G. S. "Features of formation of the automobile and highway industry future specialists' social responsibility"

The specificity of social responsibility of the automobile and highway industry future specialists is studied in the article. The variety of views on the phenomenon of social responsibility in the scientific sources is emphasized. Despite the absence of a generally accepted approach to determining the essence of social responsibility, it is noted that it takes a significant place in the system of the personality's values and attitudes. The essence of this concept as the specialist's integrative quality that determines his behavior based on understanding and acceptance of social norms and values, knowledge about social responsibility, rights and duties, the ability to assess the impact and results of their own actions is specified. The need to improve social responsibility of the specialists of the industry because of the critical state of national roads is emphasized. Some methods of forming the mentioned feature through various forms of students' educational and social activities, the use of active methods, and implementation of new technologies into the process of education are described.

Keywords: future specialist, social responsibility, automobile and highway industry, formation, features.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної економіки де далі загострюється суперечність між потребою в підвищенні суспільної свідомості й професійно-етичної культури фахівців автомобільно-дорожньої галузі у зв'язку з критичним станом автомобільно-дорожнього комплексу країни та досить низьким рівнем сформованості соціальної відповідальності у випускників вищих навчальних закладів відповідного профілю. Це закономірно вимагає проведення дослідження особливостей соціальної відповідальності майбутніх фахівців галузі та визначення шляхів її формування, що забезпечило б вирішення зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень. У педагогічній та психологічній науці наявний певний досвід розгляду питань формування соціальної відповідальності. Сутність соціальної відповідальності визначають у своїх працях такі вчені, як М. Амосов, К. Буслов, Л. Дементій, О. Зайцева, А. Ковальова, О. Новікова, Д. Фельдштейн. Соціальна відповідальність як соціально-психологічний феномен розглянуто в праці О. Безрукової, С. Богданова тощо. Вихованню соціальної відповідальності присвячені дослідження О. Богатської, К. Муздибаєва, О. Понамарьова.

У наукових джерелах немає єдиного загальновизнаного погляду на сутність соціальної відповідальності, однак аналіз досліджень свідчить, що підготовка сучасного соціально відповідального фахівця може бути забезпечена ретельно відібраним змістом освіти, який включає систему знань, умінь, навичок, оволодіння якими забезпечує розвиток розумових і фізичних здібностей тих, хто навчається, формування в них світоглядних і моральних якостей, етичних норм поведінки і готовності до життя і праці.

Отже, метою статті є аналіз поглядів на сутність соціальної відповідальності в наукових джерелах, визначення особливостей соціальної відповідальності майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі та шляхів її формування.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях категорія відповідальності розглядається у різних аспектах. Наприклад, філософський аспект відповідальності розкривають у своїх роботах С. Анісімов, Л. Грядунова, О. Дробницький, Н. Мінкіна, О. Орехівський, О. Плахотний, Г. Фартухова та ін. Вони виділяють дві сторони відповідальності: 1) об'єктивну сторону як сукупність вимог, що висувуються суспільством до її членів; 2) суб'єктивну сторону як стан свідомості особистості у формі відчуття відповідальності, обов'язку перед суспільством, іншими людьми, перед собою, совістю тощо.

У психологічному аспекті відповідальність розглядають як контроль за діяльністю суб'єкта з позиції виконання ним прийнятих норм і правил, що реалізується в різних формах (К. Абульханова-Славська, Л. Дементій, В. Прядеін, В. Сахарова, О. Цибуленко та ін.). У педагогічних дослідженнях відповідальність характеризується як здатність особистості розуміти відповідність результатів своїх дій прийнятим у суспільстві або в колективі нормам; як залежність людини від чогось, що сприймається нею як визначальна підстава для прийняття рішень і здійснення дій (М. Борцова, Л. Дементій, С. Дмитрієва, Г. Маджар, В. Прядеін, Д. Фельдштейн та ін.).

Що стосується соціальної відповідальності, О. Новікова і співавтори розглядають її як найважливіший елемент взаємозв'язку особистості та суспільства, який здійснює функцію регуляції поведінки індивіда відповідно до його вимог. З розвитком суспільства соціальна відповідальність набула провідної ролі в політичних, духовно-ідеологічних та інших відносинах, її вдосконалення є необхідною умовою суспільного розвитку. Почуття соціальної відповідальності зобов'язує особистість обирати таку лінію поведінки, що враховує життєві інтереси інших членів суспільства і відповідає потребам суспільного розвитку [5].

На думку Д. Фельдштейна, соціальна відповідальність – це система відносин між людьми, що є підсистемою в системах більш високого порядку – «соціальні відносини» і «суспільні відносини». Соціальна відповідальність характеризується складністю прямих і опосередкованих зв'язків різного рівня: людина – суспільство, людина – людина, людина – колектив, колектив – колектив, колектив – суспільство, людина – клас, клас – клас, клас – суспільство тощо. Якщо виключити з аналізу системи цих зв'язків хоча б одну ланку, нехай навіть найпростішу – «людина – людина», – це значить свідомо позбавити себе можливості зрозуміти всю систему відносин соціальної відповідальності [1, с. 208].

Згідно з позицією К. Буслова, соціальна відповідальність визначається глибиною усвідомлення інтересів країни, суспільства, нації, сім'ї, професійного колективу. Чим більш повно й адекватно відображаються суспільні інтереси у свідомості людини, тим плідніше і активніше вона може діяти [2].

Л. Дементій розуміє соціальну відповідальність як частину суспільних відносин, суб'єктами яких завжди виступають як окремі особистості, так і історичні спільності людей – рід, плем'я, громада, колектив, клас. Соціальна відповідальність пронизує всю структуру суспільних відносин, характеризує взаємозв'язок і взаємозалежність носіїв цих відносин [4, с. 188].

У деяких джерелах психолого-педагогічної літератури соціальна відповідальність розглядається в структурі життєвої позиції особистості, формування якої, на думку І. Гуляєвої, полягає в залученні молодого покоління до моральності, тобто до добра, правди, істини і порядності. Розвиток моральних якостей особистості являє собою стрижень розвитку будь-якого суспільства [3].

Як зауважують дослідники [6], соціальна відповідальність посідає вагомe місце в системі цінностей і життєвих орієнтацій особистості. Особливість відповідальності як соціального явища полягає в тому, що вона міститься в усіх видах людської діяльності як її якісний показник. Відповідальність присутня в таких сферах життєдіяльності суспільства, як економіка, політика, право, мораль, мистецтво. Це один із найважливіших компонентів виробництва і управління, побуту і дозволя.

Не є винятком і технічна діяльність сучасних представників інженерних спеціальностей, яка за своєю суттю стала частиною природного еволюційного процесу, а людина – його співучасником. Звідси зросла відповідальність інженерів і винахідників за долю буття.

У публікаціях західних дослідників для характеристики ступеня сформованості соціальної відповідальності представників інженерних професій найчастіше використовується показник соціальної компетентності особистості [7].

Отже, ґрунтуючись на проведеному аналізі наукових підходів до інтерпретації феномену соціальної відповідальності, уточнимо сутність соціальної відповідальності майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі як інтегративної якості особистості, що визначає її поведінку на основі усвідомлення і прийняття соціальних норм і цінностей, знань про соціальну відповідальність, права і обов'язки, здатності оцінювати наслідки і результати власних дій.

Аналіз специфіки професійної діяльності інженера галузі в аспекті соціальної відповідальності дозволяє визначити такі її характерні особливості: відповідальність за організацію виробничого процесу, роботу свого колективу, колег і підлеглих; відповідальність за безпеку водіїв, пасажирів, пішоходів, які користуються автомобільно-дорожньою інфраструктурою; відповідальність за екологічну обстановку, належне використання матеріальних і фінансових ресурсів; відповідальність перед державою, роботодавцями, постачальниками, партнерами, клієнтами; відповідальність за власну професійну компетентність.

Визначені особливості соціальної відповідальності майбутніх інженерів автомобільно-дорожньої галузі дають підставу зробити висновок, що в її структурі більш питому вагу посідає фактор зібраності фахівця, працездатності, ініціативності, точності, дисциплінованості, готовності прямого включення в процес управління матеріальними цінностями і людськими ресурсами, відповідальності за прийняття рішення.

Крім того, атрибутами соціальної відповідальності вважаємо почуття обов'язку, саморегуляцію власних дій, професійні знання, вміння та навички, професійну спрямованість особистості, здоровий спосіб життя, здатність до самореалізації та самовдосконалення. Всі ці якості можна виховувати та розвивати в людини для того, щоб у майбутньому вона була здатна мати активну життєву позицію.

Незважаючи на досить ґрунтовне вивчення проблеми соціальної відповідальності дослідниками, вона залишається гострою. Звернення до реалій практики свідчить, що вищі навчальні заклади в ситуації орієнтації на ринкову економіку прагнуть готувати професіоналів, які володіють певним обсягом теоретичних знань і практичних умінь для виконання суто професійних обов'язків. При цьому процес навчання у ВНЗ недостатньо спрямований на внутрішній світ людини, на формування духовно-моральної культури випускника, який усвідомлює свою особисту відповідальність перед суспільством. Це вимагає пошуку шляхів удосконалення підготовки фахівців, здатних брати на себе відповідальність за якість професійної підготовки та обраної суспільної діяльності.

Як вважає О. Пономарьов, сучасні реалії вимагають значного підвищення рівня відповідальності у всіх сферах людської діяльності. Саме ж його підвищення істотно залежить як від ступеня розробленості теоретичних основ проблеми в педагогіці вищої школи, так і від узагальнення практичного досвіду її розв'язання в цілісному навчально-виховному процесі. Освітня практика нині потребує чітких рекомендацій, методів, засобів та ефективних педагогічних технологій, які б відкривали можливість успішно прищеплювати студентам почуття особистої відповідальності за належне здійснення навчально-пізнавальної діяльності та формування власної високої професійної і соціальної компетентності, а також за майбутнє життя і діяльність, за функціонування і розвиток суспільства [8, с. 76].

Що стосується процесу формування соціальної відповідальності майбутніх інженерів автомобільно-дорожньої галузі, то він безпосередньо пов'язаний із вимогами роботодавців до певних властивостей майбутнього фахівця, які виявляються в його соціальних уміннях (в здібностях

прораховувати наслідки прийнятих рішень, створювати довірчі відносини з населенням, в готовності до соціального партнерства тощо).

Формування соціальної відповідальності як однієї з універсальних компетенцій майбутніх інженерів автомобільно-дорожньої галузі є актуальною проблемою підготовки фахівців цього профілю. Сьогодні соціальна роль інженера зростає, і, відповідно, підвищуються вимоги до інженерних розробок. Технологія як двигун людського прогресу відіграє провідну роль, але далеко не всі інженери усвідомлюють етичну складову їх професійної діяльності. Із збільшенням кількості техногенних катастроф загострюється необхідність відповідального ставлення до техніко-технологічної діяльності. Як свідчить критичний стан вітчизняних доріг, кількість пов'язаних із ним автомобільних аварій, проблема формування відповідальності майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі за наслідки впровадження і використання результатів їхньої технічної діяльності вимагає невідкладного розв'язання.

Велике значення в особистісному і професійному становленні, формуванні соціальної відповідальності майбутніх фахівців мають різні форми суспільно значущої діяльності: науково-дослідна, культурно-просвітницька, соціальне проектування, студентське самоврядування, участь у громадських та молодіжних організаціях, у студентському русі, пізнавальні, розвиваючі та спортивно-оздоровчі заходи в стінах ВНЗ і поза ними.

Аналіз вітчизняної педагогічної теорії і практики свідчить, що для ефективного і керованого процесу підготовки спеціаліста та виховання соціально відповідальної особистості характерна тенденція широкого впровадження в процес освіти новітніх технологій, а також забезпечення активної педагогічної взаємодії викладачів і студентів. Перспективним здається використання ігрових комплексів: аналіз конкретної ситуації; організаційно-інтелектуальна гра; відпрацювання професійних ролей; організаційно-діяльнісна гра з прийняття в ролі фахівця професійних рішень; професійний тренінг (поведінковий, управлінський, комунікативний). Різноманітність і доцільність нових форм занять робить педагогічний процес у виші гнучким і якісним, а застосування методів активного навчання (метод «круглого столу», інтелектуального штурму, дискусії, актуалізація проблеми тощо) дозволяє студентам відчувати себе невід'ємною частиною цього процесу. У ході навчання на основі синтезу особистісного світогляду студента, його мислення, поведінкових навичок та адаптованості до навколишнього середовища з'являється і формується сукупність соціальних і професійних відносин до оточуючих і до себе як до особистості, формуються професійні переконання і знання, які студент зрозумів, усвідомив, пережив і відчув, виробляються власна позиція і власне бачення майбутньої діяльності.

Результатом засвоєння норм поведінки є внутрішній «етичний» контроль, коли людина настільки глибоко засвоїла норми моралі та поведінки, що вона, не замислюючись, вчиняє так, як цього потребує суспільство. Соціалізована людина при здійсненні нею самою вчинку, який не відповідає її внутрішнім критеріям, відчуває незадоволення собою. Для того, щоб у студента сформувалася активна життєва позиція, яка не порушує соціальних норм, необхідне його безпосереднє, активне залучення до складних процесів соціальної взаємодії, до колективної діяльності в різних галузях суспільних відносин та участь у досягненні суспільно важливих цілей.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що соціальна відповідальність майбутнього фахівця автомобільно-дорожньої галузі є інтегративною характеристикою професійної вихованості майбутнього фахівця, що фіксує ступінь сформованості цілого комплексу його особистісних якостей і властивостей, наявність яких забезпечує успішність здійснення ним професійної діяльності, усвідомлення і переживання ним особистої відповідальності за результати своїх дій, а також соціальної значущості своєї професії для розвитку потенціалу країни.

Проблема формування соціальної відповідальності фахівців галузі залишається гострою у зв'язку із вкрай незадовільним станом вітчизняних доріг та кількістю пов'язаних із цим автомобільних аварій і потребує невідкладного розв'язання. Провідними напрямками формування соціальної відповідальності є залучення студентів до різних форм суспільно значущої діяльності з використанням новітніх технологій навчання.

Список використаних джерел

1. Аль-Ани Н. М. Философия техники: очерки истории и теории : учебное пособие / Н. М. Аль-Ани. – СПб, 2004. – 184 с.
2. Буслев К. П. Социальное единство, противоречия, ответственность / К. П. Буслев. – Минск :Наука и техника, 1972. – 93 с.

3. Гуляева И. Л. «Гражданином быть обязан...»: формирование гражданской позиции личности / И. Л. Гуляева // Русская культура нового столетия: Проблемы изучения, сохранения и использования историко-культурного наследия. – Вологда : Книжное наследие, 2007. – С. 683-686.

4. Дементий Л. И. Ответственность как ресурс личности : монография / Л. И. Дементий. – М. : Информ-Знание, 2005. – 188 с.

5. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки) : монографія / О. Ф. Новікова, М. Є. Дейч, О. В. Панькова та ін. – Донецьк : Ін-т економіки пром-сті, 2013. – 296 с.

6. Основы инженерной психологии / Б. А. Душков, Б. Ф. Ломов, В. Ф. Рубахин, Б. А. Смирнов; под ред. Б. Ф. Ломова. — 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Высшая школа, 1986. – 448 с.

7. Педагогика и народное образование за рубежом: экспресс-информация. Вып. 5. – М., 1992. – С. 3-10.

8. Пономарьев О. Відповідальність у системі категорій педагогіки вищої школи / О. Пономарьев, М. Чеботарьев, Н. Середя // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 4. – С. 75-86.

References

1. Al-Ani, NM 2004, *Filosofija tehniki: ocherki istorii i teorii*, Sankt-Peterburg.
2. Buslov, KP 1972, *Socialnoe edinstvo, protivorechija, otvetstvennost*, Nauka i tehnika, Minsk.
3. Guljaeva, IL 2007, 'Grazhdaninom byt objazan... : formirovanie grazhdanskoj pozicii lichnosti', *Russkaja kultura novogo stoletija: Problemy izuchenija, sohraneniya i ispolzovanija istoriko-kulturnogo nasledija*, Knizhnoe nasledie, Vologda, pp. 683-686.
4. Dementij, LI 2005, *Otvetsvennost kak resurs lichnosti*, Inform-Znanie, Moskva.
5. Novikova, OF, Deych, MYe, Pankova, OV et al. 2013, *Diahnostyka stanu ta perspektyv rozvytku sotsialnoyi vidpovidalnosti v Ukrayini (ekspertni otsinky)*, Instytut ekonomiky promyslovosti, Donetsk.
6. Dushkov, BA, Lomov, BF, Rubahin, VF & Smirnov, BA 1986, *Osnovy inzhenernoj psihologii*, 2nd edn, Vysshaja shkola, Moskva.
7. *Pedagogika i narodnoe obrazovanie za rubezhom : jekspress-informacija*, 1992, Moskva, iss. 5, pp. 3-10.
8. Ponomarov, O, Chebotarov, M & Sereda, N 2014, 'Vidpovidalnist u systemi katehoriy pedahohiky vyshchoyi shkoly', *Pedahohika i psykholohiya profesinyoi osvity*, no. 4, pp. 75-86.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016р.